

КРАЄЗНАВЧИЙ НАПРЯМОК У РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ В 20-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. У 20-х рр. минулого століття в українській економічній географії утверджується *краєзнавчий напрямок* досліджень як один з підходів до розуміння предметної сутності економічної географії. Він сформувався під впливом хорологічної концепції А.Геттнера, суть якої зводилася до того, що основним завданням географії як науки має бути краєзнавчий опис. Такий підхід до вивчення суспільно-географічних явищ в межах певної території (краю) в подальшому склав теоретичне підґрунтя для формування в українській національній географії, до речі це було характерно й для світової географічної науки, районного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням історії становлення краєзнавчого напрямку економіко-географічних досліджень в Україні присвячені праці проф. Я.Жупанського, С.Іщука, Я.Олійника, М.Пістуна, О.Шаблія та ін. Значна кількість публікацій присвячених історії розвитку української суспільної географії друкується на сторінках Всеукраїнського часопису «Історія української географії» (м.Тернопіль).

Постановка завдання. Розглянути особливості становлення в українській науці краєзнавчого напрямку як особливого підходу до трактування методологічної сутності економічної географії, з метою встановлення ролі краєзнавчого напрямку у формуванні предметної сутності вітчизняної суспільно-географічної науки.

Виклад основного матеріалу. В українській географічній літературі 20-х рр. минулого століття активно велася полеміка з приводу сутності самого краєзнавства та його співвідношення з географією. Складність у визначенні краєзнавства як науки можна пояснити безсистемністю та неорганізованістю досліджень, що проводились по вивченню окремих територій, а тому невизначеною предметно залишалась дефініція краєзнавства.

Основною методологічною проблемою в цьому контексті залишалось визначення наукового статусу краєзнавства.

В цілому ми можемо прослідкувати три підходи до розуміння краєзнавства:

- 1) краєзнавство – як метод дослідження природничих і економічних наук;
- 2) як початковий курс шкільної географії;
- 3) як самостійна синтетична наука.

Теоретичні основи краєзнавства як окремої науки в українській географії були сповна обґрунтовані проф.К.Дубняком. Методологічний статус краєзнавства в Україні у 20-х рр. минулого століття він порівнював зі становищем географії наприкінці ХІХ ст. Проф.К.Дубняк поділяв думки А.Геттнера стосовно того, що географія є хорологічна наука про земну поверхню, а звідси «справжня царина праці географа,- на думку вченого,- є краєзнавство»

[4,с.227] та Л.Берга з приводу того, що краєзнавство («страноведение») дійсно є хорологічна наука та його дійсно слід називати географією. При цьому аспекти фізичної географії залишалися за межами такої географії, або ж розглядалися виключно у контексті взаємодії суспільства і природи.

Стосовно методології економічної географії проф.К.Дубняк підтримував також ідеї А.Геттнера (економічна географія має справу з економічними особливостями і взаємовідносинами різних країн світу і місцевостей) та теоретика російської районної економічної географії С.Бернштайн-Когана (економічна географія має досліджувати економічне життя території – економічного району, через аспекти взаємодії елементів економічного життя цієї території між собою та впливу на подібні територіальні утворення). Проф.К.Дубняк

пропонував власне розуміння економічної географії як науки про «окремий економічний район, окрему державу, як комплекс економічних районів, держави і державні угруповання, як окремі економічні райони світового господарства, як комплекс окремих економічних районів [...]» [4,с.229].

Краєзнавство проф.К.Дубняк розглядав як галузь географічної науки, при цьому він наголошував, що об'єктом (предметом) географічної науки є саме край («краєвид, місцевість, частина земної поверхні»). Як бачимо вчений ототожнював поняття краєзнавства з поняттям географії окремого регіону: «краєзнавство то наука про стан засобів виробництва і продукційних сил в певному територіальному районі» [2].

Визначаючи на такий лад предмет краєзнавства як географічної науки, проф.К.Дубняк визначав його основні підходи у процесі дослідження географічних об'єктів: 1) синтетично-гармонійний («краєзнавство повинно [...] всебічно охопити все складне життя певного району і природу, і людину, і той виробничий ефект, що є наслідком впливу людини на природу, - в одному малюнокові подати й пояснити сучасний стан засобів виробництва й продукційність сил району» [4,с.231]. Тобто проф.К.Дубняк говорив не про що інше як комплексний підхід у вивченні району, а це було на двадцять років раніше відомої праці М.Колосовського про територіально-виробничі комплекси. 2). динамічний підхід, якому вчений надавав також вагомого значення, адже він вважав, що географ «не може задовольнитися статикою свого району, він повинен далі показати його динаміку в минулому, оскільки воно привело до сучасного, в сучасному перспективно-майбутньому» [4,с.231]. В цьому відношенні надзвичайно позитивним є те, що проф.К.Дубняк на відміну від поглядів антропогеографічної школи, зокрема акад.С.Рудницького, про пізнання географічних об'єктів у їх динаміці наголошував на студіюванні минулого й на необхідності географічного прогнозу як методу науки. Інших методичних підходів вчений не розглядав, посиляючись на те, що «краєзнавство [...] є систематизоване вивчення того чи іншого району (район, округа, край, держава і т.і.) за методами і принципами географії» [4,с.231].

Не залишив поза увагою К.Дубняк і джерельну базу географії. Її, на думку вченого, мають становити природничі та суспільні науки.

Вагоме місце в теоретичних студіях проф.К.Дубняка займала проблема співвідношення між географією та краєзнавством. Як ми вже зазначали вчений фактично не розмежовував поняття «географія» та «краєзнавство»: «[...] географія є синтетична наука про географічні краєвиди, географія є не що інше, як краєзнавство, [а] так звана «фізична географія» зовсім не географія, а частина космічної фізики – геофізика» [4,с.232]. Отже, проф.К.Дубняк був схильний розглядати географію як палкий противник фізіоцентризму, але й представником антропоцентризму ми його назвати не можемо, адже на перший план у своїх наукових студіях він постійно висував простір як предмет дослідження географії. Дещо іншу позицію у цьому питанні займав проф.О.Ветухов: «географія й краєзнавство підійдуть найближче одне

до одного, але все ж таки не зіллються» [1,с.2]. На основі такого висновку проф.О.Ветухов обґрунтував відмінність між географією і краєзнавством масштабністю їх досліджень.

У контексті внутрішньої структури географії (краєзнавства) проф.К.Дубняк виокремлював його економічну складову, як таку що відбиває реальний стан впливу людини на природу. Саме тому першочерговою складовою науки він називав «економічне краєзнавство». Цей термін використовувався ним як синонім до економічної географії, проте К.Дубняк говорив про хибне, на його думку, тлумачення економічної географії представниками галузево-статистичного напрямку як науки про галузі господарства. Тому економічну географію в тлумаченні В.Дена та К.Воблого він називав «географічною економією». Істинне розуміння економічної географії К.Дубняк вбачав у науці «про економічні райони (економічні краєвиди)» [4,с.232].

Розглядаючи економічну географію і краєзнавство як синтетичну науку проф.К.Дубняк писав: «страноведение [фактично країнознавство, але на той час використовувався цей термін як синонім до «краєзнавство»] і економгеографія повинні злитися в одну науку. Краєзнавство є в нашому розумінні це «страноведение» плюс економгеографія певної території» [4,с.233]. Дещо згодом у своїх методологічних студіях проф.К.Дубняк відмічав необхідність реформ в географії у зв'язку з включенням краєзнавства до системи географічних наук: «при погляді на краєзнавство, як на географічну науку про продукційні сили певної країни, так звана економічна географія вливається в краєзнавство і стає справжньою географічною наукою, невід'ємною частиною описової географії» [3,с.2].

Отже, проф.К.Дубняк обґрунтував у своїх методологічних студіях власний відмінний від інших підхід стосовно предметної сутності економічної географії в межах краєзнавства. Об'єктом (предметом) науки він називав «край», який розумів як певне територіальне утворення (район), на основі дослідження якого вчений, власне, і пропонував виявляти загальні закономірності у розвитку як суспільства так і природи, які впливають на господарське життя людини.

До методологічних проблем краєзнавства як географічної науки звертались також у своїх дослідженнях інші вітчизняні вчені, зокрема проф. М.Андрусак, В.Геринович, М.Кордуба, Ф.Матвієнко-Гарнага,

М.Самбікін, Б.Стопневич, та багато-багато інших вчених України чий регіональні студії 20-х рр. минулого століття на сьогодні малодосліджені, або й ще зовсім невідомі. Наприклад праця проф.Ф.Матвієнка-Гарнаги «Краєзнавство і краєзнавча робота» (1930р.). В цій монографії він висвітлив методологічні основи краєзнавства та досить детально описав методи і методику власне краєзнавчих досліджень.

Зупинимось на більш детальному аналізі цього посібника проф.Ф.Матвієнка-Гарнаги, який фактично став першим подібним підручником такого типу в Україні. Багатозначне розуміння терміну «краєзнавство» проф.Ф.Матвієнка-Гарнага розкривав через три складові: «1.краєзнавство, як певна сума якихось відомостей; 2.краєзнавство, як робота або процес, для створення засвоювання відомостей; 3.форми переведення краєзнавчої роботи» [5,с.3]. Велика його заслуга й у тому, що він один із перших теоретиків краєзнавчих досліджень запропонував чітке й узагальнене визначення цієї галузі наукового пізнання: «краєзнавство – це є певна сума знань широких кол людности про природні й соціальні факти та явища краю, про взаємну залежність цих фактів і явищ; ці знання набувається в наслідок організованого громадського руху з метою вивчити й використати витворчі сили країни, виховати дослідників і активних будівників життя на підставі наукових досягнень та загальнодержавних завдань» [5, с.6-7]. Далі вчений ставить проблему «чи є краєзнавство наука і чи можна краєзнавців вважати за людей, які працюють у галузі науки». Стосовно цього проф.Ф.Матвієнка-Гарнага приходить до висновку, що «краєзнавець повинен уміти пояснити кожний факт і явище у місцевому житті. На підставі первісних елементарних відомостей з кожної науки краєзнавець мусить подати послідовну закономірність існування та розвитку фактів і явищ» [5,с.9].

Об'єктом (предметом) краєзнавчих досліджень вчений називав «витворчі сили» природи, економіки та побуту народу. У своєму дослідженні «Краєзнавство і краєзнавча робота» Ф.Т.Матвієнка-Гарнага приділяв увагу і плану фізико-географічного та економіко-географічного краєзнавчого дослідження, дав розуміння методики краєзнавства, процесу збору інформації і її використання у практичному житті.

Висновок. Краєзнавчий напрямок в методології української економічної географії 20-х рр. своїми теоретичними основами сприяв паралельному розвитку у вітчизняній науці районного напрямку. Їх теоретико-методологічні засади мали в собі спільну особливість – розвивались на основі хорологічної концепції А.Геттнера, а в українському варіанті краєзнавчий і районний напрямки представляли окрему економіко-географічну школу в складі проф. К.Дубняка, І.Зільбермана, Ф.Матвієнка-Гарнаги, В.Садовського, А.Синявського, П.Фоміна, М.Шрага, Р.Яновського та ін.

Список літератури:

1. Ветухов О. Краєзнавство. «Чи справді географія є краєзнавство?» // Культура і побут.-1925-№11.-с.4.
2. Дубняк К. Краєзнавство на Україні, його минуле й сьогочасні завдання,

- коли будується нове життя // Культура і побут.-1925.-№5.-с.3-4.
3. Дубняк К. На шляху розвитку краєзнавства // Культура і побут.-1927.-№35.-с.1-2
 4. Дубняк К. Що таке краєзнавство // Червоний шлях.-1925.-№6-7.-с.224-237.
 5. Матвієнко-Гарнага Ф. Краєзнавство і краєзнавча робота.-Х.:ДВУ,1930.-50с.

